

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто інститут обов'язкового страхування у контексті страхової політики держави. Проаналізовано питання про пряму участь держави у страхуванні як продавця страхових послуг, тобто про доцільність існування державної страхової організації, принципах організації й сферах її діяльності. Визначено основні напрями вдосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні.

In the article consideration of institute of obligatory insurance is conducted in the context of insurance policy of the state. A question is analysed about the direct participating of the state in insurance as a salesman of insurance services, that about expedience of existence of state insurance organization, principles of organization and spheres of its activity. Basic directions of perfection of government control of insurance activity are determined in Ukraine.

Страхування виконує важливу роль в усьому світі як у країнах з високим, так і з дуже низьким рівнем економічного розвитку. Можна сказати, що чим вищим є економічний розвиток країни, тим більшу роль відіграє страхування як засіб економічної безпеки. Тобто страхування відіграє важливу економічну і соціальну роль як для окремих осіб, так і для суспільства, адже дає можливість застрахувати себе від негативних фінансових наслідків, а також заощаджувати гроші зручним способом.

Актуальність роботи полягає в тому, що на сьогодні роль страхової діяльності в Україні загалом недооцінюється. Найбільш проблемним питанням страхової політики держави є розробка комплексу заходів щодо вдосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні, створення повноцінного страхового ринку як обов'язкового атрибуту ринкової економіки.

Питання державного регулювання страхової діяльності досліджували як зарубіжні (М. Гольцберг, Ю. Сплетухов, Л. Хасанбек), так і вітчизняні (В. Базилевич, В. Бігдаш, С. Осадець, К. Шляхов) вчені.

Приділяючи належну увагу їх практичній і науковій діяльності, слід зазначити, що всі роботи сконцентровано головним чином на недоліках у галузі страхової політики. Не розглядаються належним чином такі важливі питання, як формування і регулювання страхового ринку України.

Метою роботи є розгляд інституту обов'язкового страхування в контексті страхової політики держави та визначення основних напрямків удосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Незважаючи на проведену в країні приватизацію, держава залишається великим власником, що володіє значним обсягом матеріальних цінностей. Тому при рішенні цілої низки питань, пов'язаних з використанням державної власності, провідне місце повинна посісти організація її страхового захисту та державне регулювання страхової діяльності. Такий страховий захист може здійснюватися різними методами, але страхування традиційно вважається одним з найбільш ефективних.

Досить актуальною проблемою є прийняття програми страхування ризиків, пов'язаних з функціонуванням державних підприємств і організацій, в якій варто було б розробити принципи здійснення такого страхування, визначити суб'єкти, об'єкти й страхові ризики, що підлягають страхуванню, виробити підходи до відбору страховиків для проведення такого страхування. Зокрема, досить перспективним є страхування державного житлового фонду, державного майна, здаваного в оренду або в інший вид користування, підприємств, що перебувають у державній власності, унітарних і казенних підприємств, організацій бюджетної сфери.

Спеціального аналізу заслуговує питання про пряму участь держави в страхуванні як продавця страхових послуг, тобто про доцільність існування державної страхової організації, принципах організації й сферах її діяльності. Частка держави на страховому ринку в останні роки істотно знизилася, що цілком природно в умовах ринкових перетворень. У той же час у сучасних умовах усе більше важливого значення набувають непрямі методи стимулювання державою розвитку страхування.

Суть цих методів при всьому їхньому різноманітті полягає в тому, що держава різними способами регулює страхову діяльність.

До цих методів, зокрема, відносять:

- створення стабільного законодавства, що визначає єдині “правила гри” на страховому ринку для всіх його суб'єктів;
- формування страхового інтересу потенційних споживачів страхових послуг;
- створення ефективної системи державного нагляду за діяльністю страхових організацій;
- організація системи гарантій виконання страховими організаціями своїх зобов'язань перед споживачами страхових послуг;
- організація й захист сумлінної конкуренції на страховому ринку;

- створення інфраструктури страхового ринку й системи підготовки кадрів у галузі страхування;
- регулювання діяльності іноземних страховиків і страховиків з переважною часткою іноземного капіталу на вітчизняному страховому ринку;
- проведення податкової політики, що сприяє формуванню цивілізованого ринку страхових послуг;
- створення сприятливих умов для інвестування страховиками своїх резервів і інших засобів.

Страхове законодавство є фундаментом для будівництва страхового ринку у країні. Воно повинне визначати загальні принципи організації страхової діяльності, порядок здійснення страхових операцій, вимоги до суб'єктів страхової діяльності, форми організації державного регулювання в страхуванні тощо. У нашій країні в цей час створено досить потужну правову базу, що включає в себе закони й підзаконні акти та дозволяє функціонувати страховому ринку. У той же час дану роботу не можна вважати завершеною.

Одним з найважливіших напрямів, спрямованих на вдосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні, є створення платоспроможного попиту населення на страхові послуги. Даний напрям повинен вирішуватися, з одного боку, шляхом формування потреби населення в організації свого страхового захисту за допомогою страхування, а з іншого – підвищенням рівня життя, що буде сприяти створенню умов для задоволення даної потреби.

Проведені в середині 2009 р. опитування показали, що більше половини респондентів причиною низької популярності страхування в країні вважають недовіру до страхових організацій [1]. Це свідчить про важливість створення ефективної системи державного нагляду за діяльністю страховиків, а також надання гарантії виконання ними страхових зобов'язань по договорах страхування. Ефективність же системи страхнагляду багато в чому визначається тим, наскільки вчасно контролюючі органи попереджають випадки неплатоспроможності страховиків і невиконання ними страхових зобов'язань [4].

Якщо на першому етапі формування в нашій країні страхового ринку основна увага державного регулювання зосереджена була на організації системи допуску до цього виду діяльності, то сьогодні все більшу увагу варто приділяти аналізу фінансового стану вже функціонуючих страховиків, дотриманню ними законодавства й інших правових норм для того, щоб вчасно реагувати на можливі збої в їхній роботі. Це буде сприяти підвищенню стійкості вітчизняної страхової системи і зростання авторитету страховиків в очах потенційних споживачів страхових послуг.

Для рішення даного завдання необхідно, зокрема, розширити обсяг повноважень органу державного страхового нагляду у сфері контролю за фінансовою діяльністю страхових організацій і можливості застосування заходів впливу до страховиків, чия платоспроможність викликає сумніви, а також розробити процедури фінансового оздоровлення страховиків у випадках, коли виникає погроза невиконання ними своїх страхових зобов'язань [3].

Сьогодні активне впровадження обов'язкового страхування, організація та контроль за ним є одним з найбільш важливих напрямів удосконалення державного регулювання страхової діяльності [2].

Для забезпечення розвитку необхідно вжити таких заходів:

- 1) створити концепцію розвитку, де повинні бути визначені:
 - підстави для ухвалення рішення про страхування тих або інших об'єктів або суб'єктів в обов'язковому порядку;
 - наведений перелік видів страхування, які варто проводити в обов'язковому порядку;
 - строки розробки й прийняття законодавчо-нормативної бази, необхідної для введення кожного з видів;
 - організації, відповідальні за розробку даних документів;
 - 2) прийняти закон про основи проведення обов'язкового страхування, в якому повинен бути:
 - представлений механізм прийняття рішень про порядок проведення окремих видів обов'язкового страхування в країні,
 - установлений порядок допуску страхових організацій до проведення операцій по обов'язковому страхуванню,
 - охарактеризовані загальні принципи здійснення такого страхування, порядок здійснення контролю за висновком договорів обов'язкового страхування тощо;
 - 3) прийняти в першочерговому порядку закони, що дозволяють проводити операції по найбільш важливих видах обов'язкового страхування;
 - 4) провести інвентаризацію чинних законодавчих і нормативних актів, що стосуються обов'язкових видів страхування, визначити ступінь доцільності проведення в обов'язковій формі.
- Діюча сучасна нормативна база в галузі обов'язкового страхування, на думку деяких вчених, трохи хаотична [1; 4]. З одного боку, діє кілька десятків нормативних актів, якими констатується необхідність страхування тих або інших об'єктів або суб'єктів в обов'язковому порядку. При цьому необхідність проведення згаданих у цих нормативних актах видів страхування викликає у вчених серйозні сумніви. У той же час більшість норм не реалізовано, оскільки об'єкти, що підлягають обов'язковому страхуванню, ризику, від яких вони повинні бути застраховані, і мінімальні розміри страхових сум визначаються законом, а даної умови страхування у відповідних законах, як правило, не обговорені.

У зв'язку із цим насамперед необхідно визначити, якими принципами варто керуватися, вирішуючи питання про проведення того або іншого виду страхування в обов'язковому порядку, і на цій основі скласти перелік видів, які доцільно здійснювати в обов'язковій формі.

Інститут обов'язкового страхування в контексті державного регулювання страхової діяльності варто використовувати в основному тільки у двох випадках: для покриття державою збитків, понесених одними особами в результаті діяльності інших осіб, і для захисту державою громадян, які можуть потрапити у важке матеріальне становище у зв'язку з настанням тих або інших несприятливих подій.

У першому випадку звичайно використовується страхування громадянської відповідальності. Найбільш характерним прикладом тут є страхування відповідальності власників засобів автотранспорту, що проводиться в більшості країн в обов'язковій формі.

Подібний механізм може поширюватися також на низку видів професійної діяльності (наприклад, лікарів, нотаріусів, аудиторів, ріелтерів тощо), на діяльність організацій – джерел підвищеної небезпеки.

Механізм державного регулювання проведення обов'язкового страхування повинен допомогти громадянам, що потрапили у важке матеріальне становище, нерідко аналогічний механізму, який застосовується в соціальному страхуванні (найбільш характерним прикладом тому в нашій країні є обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві й професійних захворюваннях). А тому при прийнятті відповідних нормативних актів важливо вирішити, яким законодавством дані види страхування будуть регулюватися (законодавством про страхування або про соціальне страхування), оскільки від цього багато в чому залежать порядок проведення операцій, характер державного контролю над ними й організації діяльності.

Система державного регулювання страхової діяльності повинна бути доповнена системою гарантій виконання страховиками своїх зобов'язань по договорах страхування.

Для створення даного захисту з боку держави необхідно:

- внести зміни до закону або прийняти спеціальний закон, що регламентує особливий порядок визнання неспроможними страхові організації при їхньому банкрутстві. Зокрема, повинен бути встановлений особливий порядок черговості задоволення вимог кредиторів страхової організації, при якому в першу чергу задовольнялися б вимоги страховальників по договорах страхування;

- створити за рахунок відрахувань від премій страхових організацій спеціальний резервний фонд на випадок їхнього банкрутства, з якого могли б здійснюватися страхові виплати по договорах, укладеним по найбільш соціально значимим видам страхування (наприклад, по страхуванню житла, домашнього майна, на випадок смерті, страхуванню пенсій, деяким видам страхування громадянської відповідальності).

Одним з важливих завдань державного регулювання страхової діяльності є забезпечення рівних можливостей для надання страхових послуг всім учасникам ринку, недопущення монополізації страхової діяльності.

Для вирішення даного завдання доцільно:

- організувати державний контроль за фактами прояву монополізму на окремих сегментах страхового ринку;

- вчасно припиняти зловживання страховими організаціями своїм домінуючим положенням;

- не допускати дій органів влади, спрямованих на обмеження конкуренції на державних і регіональному страхових ринках;

- обмежити можливості монополізації страхової діяльності в окремих галузях економіки шляхом проведення страхування в галузевих страхових організаціях.

Особливу актуальність у цей час набувають проблеми штучного обмеження конкуренції в результаті дій органів влади в окремих регіонах або державних відомствах при проведенні страхових операцій. У зв'язку із цим завдання державних органів влади повинні полягати в тому, щоб не допускати створення привілейованого положення для окремих страхових організацій при проведенні страхових операцій у яких-небудь регіонах або у відношенні яких-небудь державних або інших програм, здійснювати на конкурсній основі відбір страховиків для участі в реалізації програм, проведених з використанням державних ресурсів.

Однією з умов успішного розвитку державного регулювання страхової діяльності в країні є наявність відповідної інфраструктури страхового ринку.

Вона повинна містити в собі: систему перестраховування, страхові пули й інші об'єднання страховиків, страхових посередників, сюрвеєрів, аварійних комісарів, аудиторів, актуаріїв, інформаційно-аналітичні центри, рейтингові агентства, організації по підготовці й перепідготовці кадрів.

Напрями державного регулювання страхової діяльності в цій частині повинні складатися в організації й регламентуванні діяльності даних структур.

Особливе значення має розвиток системи перестраховування, використання якого в розумних масштабах дозволяє страховикам підвищувати свою фінансову стійкість. У той же час надмірна передача ризиків і перестраховування обмежує розвиток страхових організацій, робить страховиків надто залежними від виконання перестраховальниками страхових зобов'язань по договорах перестраховування, перетворює страховиків у страхових посередників.

Крім того, необумовлена необхідність підписання договорів перестраховання із закордонними перестраховальниками призводить до відтоку засобів за кордон, навіть якщо є одним з каналів вивозу капіталу. Так, відповідно до оцінок, у 2009 р. більше 60 % перестраховальної премії в країні одержали іноземні перестраховальники, причому значна її частина йде в офшорні зони [1].

Це робить необхідним удосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності, а також створення структури вітчизняного перестраховання, що дозволяє залишати значну частину ризиків, а отже, і перестраховальної премії, усередині країни.

Зокрема, додатково до заходів, передбачених Правилами розміщення страховиками страхових резервів, доцільно було б регламентувати мінімальне власне втримання страховика за окремими договорах страхування, а також ввести певні обмеження по перестрахованню договорів по окремих видах страхової діяльності.

Успішне функціонування страхової системи багато в чому залежить від кваліфікації фахівців, що працюють в органах державного регулювання страхової діяльності, в страхових організаціях і в інших структурах, зв'язаних зі страховим ринком. Завдання держави у зв'язку із цим складається у встановленні кваліфікаційних вимог до осіб, що займають ключові позиції на страховому ринку, в організації їхньої атестації, у створенні системи підготовки й перепідготовки фахівців у галузі страхування, у розробці й затвердженні програм їхнього навчання.

Проведені дослідження дають змогу зробити висновок, що перспективи розвитку страхової діяльності залежать від того, наскільки ефективно розв'язуватимуться проблеми, що стосуються розвитку і регулювання страхової діяльності в Україні, адже страхова система України не відповідає сучасним вимогам організації суспільного розвитку.

Вищевикладені напрями вдосконалення державного регулювання страхової діяльності в Україні дозволять прискорити створення повноцінного страхового ринку як необхідного елементу ринкової економіки. Отже, питання створення та розвитку досконалого страхового ринку в Україні та вплив на нього органів державної влади повинно бути досліджено найближчим часом.

Література:

1. *Базилевич В. Д.* Нова парадигма страхування в умовах глобалізації / В. Д. Базилевич // Економіка. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – К. – 2009. – С. 186–195.
2. *Гольцберг М. А.* Мировой финансовый кризис и его влияние на отечественную экономику / М. А. Гольцберг, Л. М. Хасанбек // Чистая прибыль, 2008. – № 37. – С. 25–28.
3. *Сплетухов Ю. А.* Место и роль государства в организации страхования в современных условиях / Ю. А. Сплетухов. – М. : Анкил, 2005. – С. 176.
4. *Шляхов К. В.* Страхование / К. В. Шляхов, В. Д. Бігдаш. – К., 1998. – 240 с.

Надійшла до редколегії 23.03.2010 р.